

Een nieuwe toekomst voor de Hegewarren

Alternatieven voor de Hegewarren,
ontwikkeld door betrokkenen in en rond het gebied

Resultaten Co-creatieproces Hegewarren

Op 7 oktober 2021 namens het co-creatieteam
overhandigd aan bestuurders van Provincie Fryslân,
Wetterskip Fryslân en Gemeente Smallingerland.

Colofon

Dit boekje bevat de resultaten van het co-creatieproces Hegewarren. De resultaten zijn 7 oktober 2021 namens het co-creatieteam overhandigd aan Douwe Hoogland (gedeputeerde provincie Fryslân), Jan van Weperen (Dagelijks Bestuur Wetterskip Fryslân) en Robin Hartogh Heys van de Lier (wethouder gemeente Smallingerland).

Het co-creatieteam

Wietske Bruinsma en Jelke Wijmenga, (inmiddels voormalig) bewoners Hegewarren

Durk van der Heide, recreatiewoningeigenaar

Durk van Gorkum, recreatiewoningeigenaar

Willem Tabak, vertegenwoordiger boeren in de Hegewarren

Hugo Snoeck / Jan Hendrik Beek, De Burd

Cor Zandstra, zeilschool De Veenhoop

Bart Schaafsma, Plaatselijk Belang De Veenhoop

Nico Tilstra, Dorpsbelang Eernewoude

Jan de Vries, Dorpsbelang Oudega

Gerard Bouma / Eelke Boersma, Grou Breed

Pascal Homan / Eelco Fokkema, Koninklijke Watersport Vereniging Frisia Grou

Anne van der Meer, Watersportverbond regio Fryslân

Marjan van der Aart, BLN-Schuttevaer

George Kempenaar, Havencluster Drachten

Henk de Vries, It Fryske Gea

Wout van Vulpen, Noardlike Fryske Walden

John Haitsma / Frank Vogelpoel, Nationaal Park De Alde Feanen

Het co-creatieproces werd begeleid door:

Open Kaart, organisatie en begeleiding co-creatieproces

Hanneke Stenfert, Jurrian Arnold

H+N+S landschapsarchitecten, ontwerp

Pieter Schengenga

Royal HaskoningDHV, expertise m.b.t. o.a. hydrologie, ecologie, gebiedseconomie

Carolien van der Ziel, Jens Schepers, Lex van den Nieuwenhof

In opdracht van:

Provincie Fryslân

Wetterskip Fryslân

Gemeente Smallingerland

Projectleider namens de drie opdrachtgevers: Sonja Busch (Provincie Fryslân)

Een duurzame én aantrekkelijke toekomst voor de Hegewarren

Een team van 17 betrokkenen in en rond de Hegewarren heeft in opdracht van Provincie Fryslân, Wetterskip Fryslân en Gemeente Smallingerland verschillende alternatieven voor de toekomst van de Hegewarren ontwikkeld. Van november 2020 tot oktober 2021 heeft dit co-creatieteam, met ondersteuning van landschapsarchitecten en diverse specialisten, getekend, gerekend, verkend en geleerd hoe de toekomst van de Hegewarren er uit zou kunnen zien.

Als resultaat biedt het team twee voorkeursalternatieven aan: 'Polderaquarel' en 'Open en natuurlijk'. De twee varianten tonen dat er iets te kiezen valt: ze vertegenwoordigen uiteenlopende kwaliteiten en kansen voor de Hegewarren. In dit document lichten we als co-creatieteam onze resultaten toe.

nov '20

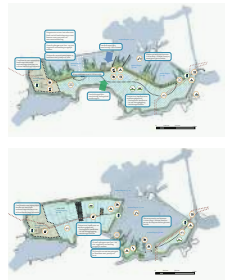
Ontwerpatelier 1

In het eerste ontwerpatelier gaven bestuurders hun vraag voor de Hegewarren mee. We deelden vervolgens onze **perspectieven op de Hegewarren**. Welke kwaliteiten heeft het gebied? Wat is belangrijk voor de toekomst? Ook bespraken we hoe we met elkaar wilden samenwerken.

jan '21

Ontwerpatelier 3

We zetten op een rij **welke aspecten belangrijk zijn** om de ideeën voor de toekomst van de Hegewarren te kunnen beoordelen; we maakten hier een **afweegkader** van. Een **eerste toets** met dit afweegkader gaf richting aan de uitwerking van de schetsen, zo ontstonden een aantal alternatieven.

feb '21

Ontwerpatelier 4

Dit atelier keken we naar de inpassing van een **eventuele vaarweg**. Met welke van de bedachte richtingen zou een vaarweg te combineren zijn? We zochten naar een inpassing met zo min mogelijk consequenties voor het gebied.

mei '21

Inlooppreekuren en thematische verdieping van de alternatieven

De deelnemers van het co-creatieteam kregen de kans ook één op één een plek of thema te bespreken met de ondersteunende bureaus. Naast dit inlooppreekuur, organiseerden we in mei ook verdieping op een aantal relevante thema's. Waar nodig **nodigden we experts uit om de alternatieven met ons uit te werken**. We deden dit voor thema's als recreatie, beheer en onderhoud en veiligheid op het water.

jun '21

Verzamelen van reacties op conceptresultaten

We **deelden onze conceptresultaten**. Dit waren bewust concepten, om vanuit de bredere omgeving en politiek te horen hoe naar de alternatieven gekeken. Zowel de **omgeving** als de **politiek** gaven ons **verbeteringen en aandachtspunten** mee voor de uitwerking van de concepten.

sept en okt '21

Van concept- naar eindresultaten

De antwoorden op de vragen van omgeving en politiek, leidden tot nieuwe inzichten. In september bespraken we deze met elkaar en **verwerkten we de nieuwe inzichten** in de alternatieven. Op 7 oktober **overhandigden we onze eindresultaten aan de bestuurders** van provincie, wetterskip en gemeente.

nov '20

Brede bijeenkomst

In een brede digitale bijeenkomst met diverse belanghebbenden en belangstellenden werd op een rij gezet welke perspectieven in het co-creatieteam vertegenwoordigd zouden moeten zijn. Wie wilde, kon zich opgeven om mee te doen. Na deze bijeenkomst is het **co-creatieteam samengesteld**.

dec '20

Ontwerpatelier 2

Het tweede atelier keken we naar de **mogelijkheden met een hoger waterpeil**. We verzamelden vervolgens **zo veel mogelijk ideeën** voor de toekomst van de Hegewarren. In gesprek ontstonden de **eerste schetsen**.

jan en mrt '21

Collegetour I en II

Experts gaven ons **informatie over thema's waar we meer over wilden weten**. In een 1e 'collegetour' werden inzichten gedeeld over nieuwe gebruiksmodellen voor veenweidegebieden, natte teelten en wat er komt kijken bij het ontwerpen van vaarwegen.

In een tweede 'collegetour' kregen we input m.b.t. o.a. recreatie, veenontwikkeling en Valuta voor Veen.

apr '21

Ontwerpatelier 5

Dit atelier stond in het teken van het verder uitwerken van de alternatieven. Hoe zijn de alternatieven nog te **optimaliseren**? Ook namen we de financiële haalbaarheid onder de loep.

mei '20

Ontwerpatelier 6

In dit atelier rondde het co-creatieteam haar conceptresultaten af. We **reflecteerden** op de resultaten tot dan toe. Bij de kaartbeelden en afweegkaders schreven we ook een **recensie**, om te delen hoe er vanuit verschillende perspectieven in het co-creatieteam naar de alternatieven werd gekeken.

jul '21

Omgekeerde zienswijze

We vroegen ook de **bestuurders** van de opdrachtgevende overheden **op onze conceptresultaten te reageren**. We deelden wat we tot dan toe hadden geleerd in ons proces; zij gaven een aantal vragen mee om verder uit te werken.

Randvoorwaarden en doelstellingen meegegeven door Provincie Fryslân, Wetterskip Fryslân en Gemeente Smallingerland

De opdrachtgevers hebben het co-creatieteam bij de start van het proces randvoorwaarden en doelstellingen meegegeven. Randvoorwaarden waren:

- **De grondwaterstanden moeten omhoog**
Verhoogde peilen zorgen ervoor dat het veen minder inklinkt en dus broeikasuitstoot en bodemdaling geremd worden. Het waterpeil moet minimaal verhoogd worden tot een gemiddelde grondwaterstand van 40 cm onder maaiveld. Deze randvoorwaarde hangt samen met de Rijksgelden die beschikbaar gesteld zijn voor het verminderen van de CO₂(equivalent) uitstoot.
- **In tenminste één alternatief wordt een eventuele vaarweg voor beroepsvaart van en naar Drachten in kaart gebracht**
Er is nog niet besloten of er een vaarweg komt, dat is aan de politiek. Het co-creatieteam onderzoekt de mogelijkheid en de consequenties daarvan in de Hegewarren. Dit is een onderzoeksvraag vanuit de Friese vaarwegenvisie.
- **Andere veenweidegebieden moeten kunnen leren van de Hegewarren**
Deze randvoorwaarde volgt uit de wens om te leren van de gebieden die voorop lopen in de aanpak van de veenweideproblematiek, zowel nationaal als binnen Friesland.

In de daarnaast meegegeven doelstellingen klinken de bestuurlijke ambities en wensen door. Deze zijn: het minimaliseren van bodemdaling, terugdringen van CO₂-uitstoot, verminderen van het verdrogende effect op De Alde Feanen, terugdringen van kosten voor instandhouding van het watersysteem, bijdragen aan een robuust(er) en klimaatadaptief watersysteem, versterken van recreatiestructuur, verbeteren van veiligheid op het water, verminderen van de stikstofuitstoot, bijdragen aan doelstellingen m.b.t. duurzame energie, bijdragen aan brede welvaart en bijdragen aan ruimtelijke kwaliteit. Daarnaast is de wens voor een financieel 'vliegwieltje' meegegeven, met de vraag om te onderzoeken of een deel van de investering uit het veenweidebudget in de Hegewarren op termijn terug kan vloeien voor de aanpak van andere veenweidegebieden.

Deze doelstellingen zijn door het co-creatieteam aangevuld met aspecten die voor de deelnemers (ook) belangrijk zijn, zoals biodiversiteit en natuurwaarde, bereikbaarheid, cultuurhistorie en belevingswaarde.

Al deze aspecten hebben we in het co-creatieve proces samengebracht in een afweegkader. De bedachte alternatieven zijn getoetst op de doelstellingen van zowel de opdrachtgevers als het co-creatieteam.

De Hegewarren door de ogen van het co-creatieteam

De leden van het co-creatieteam brachten elk hun eigen perspectief en belang in het proces, maar delen een betrokkenheid bij en waardering voor de (omgeving van de) Hegewarren.

De Hegewarren: een plek om te genieten van rust, stilte en duisternis

We delen een waardering voor de rust, stilte, nachtelijke duisternis en relatieve leegte als belangrijke kwaliteiten van het gebied. Het zijn kwaliteiten die nog op weinig plekken te vinden zijn, maar op de Hegewarren nog te ervaren zijn.

Ook zien we de recreatieve waarde van het gebied. De Hegewarren heeft waarde als wandel- en fietsgebied, met name vanwege de geliefde pontjesroute, maar ook de meanderende waterwegen rondom de Hegewarren maken het prachtig om langs of om het gebied te varen. Wie goed kijkt, ziet de cultuurhistorie van het gebied terug in het landschap. De hoger liggende huisterpjes (hûskopkes), waaronder Sytebuorren, laten zien waar vroeger gewoond werd en het blauwgraslandje 'Hokkes âldfean' is een zeldzaam restant van het type blauwgrasland dat vroeger veel meer in de omgeving te vinden was.

“We delen een waardering voor de rust, stilte, nachtelijke duisternis en relatieve leegte in de Hegewarren. Verandering is noodzakelijk, maar deze kwaliteiten -die nog op weinig plekken te ervaren zijn- klinken door in de ontwikkelde alternatieven voor de toekomst.”

Bestaande kwaliteiten; een nieuwe koers

Deze waarden en kwaliteiten zijn de moeite waard om te koesteren. We delen echter ook het besef dat verandering noodzakelijk is, omdat het huidige beheer van de polder onhoudbaar is geworden. We hebben als co-creatieteam gewerkt aan een nieuw perspectief voor de Hegewarren met fors hogere waterpeilen en ander gebruik. Huidige waarden en kwaliteiten klinken daarin door; vormden de inspiratie voor een nieuwe koers voor het gebied.

Een duurzame én aantrekkelijke toekomst voor de Hegewarren: twee voorkeursalternatieven

---

We hebben verschillende denkrichtingen voor de toekomst van de Hegewarren verkend. De bedachte alternatieven tonen hoe de polder een duurzamer én aantrekkelijk gebied kan worden. Hierin valt wat te kiezen; de alternatieven laten verschillende denkrichtingen zien met elk hun eigen mogelijkheden en consequenties. Van de vier verkende alternatieven, kennen er twee de voorkeur: 'Polderaquarel' en 'Open en Natuurlijk'.

Polderaquarel

In het alternatief Polderaquarel wordt stapsgewijs toegewerkt naar een polder met bloem- en kruidenrijke graslanden. In ongeveer 10-20 jaar zal het waterpeil stapsgewijs worden opgezet om de vereiste verhoging van de grondwaterstand te bereiken. Het laagste deel van de polder wordt moerasnatuur. Een deel van de polder kan gebruikt worden voor extensieve landbouw.

Dit alternatief kan op steun rekenen van o.a. recreatiewoningeigenaren aan het Grytmansrak, burens van de Burd en betrokkenen uit Grou. Het weidse polderlandschap blijft bestaan en de boer als lokale, agrarisch natuurbeheerder wordt gewaardeerd. Ook weidevogelliefhebbers hebben een voorkeur voor Polderaquarel. Al heeft de Hegewarren op zichzelf niet de kwaliteiten hét nieuwe weidevogelgebied te worden; men ziet kansen het gebied in te zetten voor nieuwe verbindingen, ter versterking van omliggende weidevogelgebieden.

Open en Natuurlijk

In dit alternatief krijgt water de hoofdrol. De Hegewarren wordt grotendeels getransformeerd tot moerasnatuur en open water. Het waterpeil wordt verhoogd naar boezempeil, zo zijn er vrijwel geen polderkades meer nodig. Het waterrijke landschap wordt ingezet om de natuur en verschillende vormen van recreatie te versterken. Nieuwe recreatieve vaarverbindingen tussen de Kromme Ee en de Grutte Krite maken dit alternatief ook op regionale schaal interessant. Er is een variant die uitgaat van enkel lokaal grondverzet en een variant waar meer gegraven wordt om ruimer vaarwater te creëren.

Open en Natuurlijk is geliefd bij watersport- en natuurliefhebbers, vanwege de vele kansen voor waterrecreatie en de ontwikkeling van nieuwe natuur. Bestaande natuurwaarden verdwijnen – het gebied zal ingrijpend transformeren – maar daar komen royale kansen voor laagveenontwikkeling voor terug. Recreatie als nieuw perspectief voor het gebied kan op steun rekenen van de deelnemers, al zijn er ook zorgen over toenemende drukte; dit mag niet ten koste gaan van het nieuwe landschap, de rust, de leegte en de natuur.

“Van de verkende alternatieven voor de toekomst van de Hegewarren hebben er twee onze voorkeur: Polderaquarel en Open en Natuurlijk. De twee favorieten hebben elk een eigen karakter; van bloemrijk polderlandschap tot waterrijke moerasnatuur met nieuw vaarwater

Twee favorieten

De twee alternatieven weten een gelijke plek in te nemen binnen het co-creatieteam, ondanks dat ze twee uitersten vertegenwoordigen. Polderaquarel gaat uit van de minimale peilverhoging, waarbij het polderlandschap in stand gehouden wordt; Open en Natuurlijk gaat uit van de maximale peilverhoging met een transformatie naar een ander landschapstype. Ondanks deze tegenovergestelde eigenschappen is er binnen het co-creatieteam geen sprake van een grote tweedeling in waardering; bij de liefhebbers van Polderaquarel staat Open en Natuurlijk veelal op de tweede plek en vice versa.

Polderaquarel en Open en Natuurlijk ook favoriet bij bredere omgeving

De voorkeuren binnen het co-creatieteam komen overeen met de voorkeuren die doorklonken in de reacties van de bredere omgeving. De bredere omgeving werd via een nieuwsbrief op de hoogte gehouden van het co-creatieproces. Afgelopen juni deelden we onze conceptresultaten, met vier conceptalternatieven, met de vraag aan zowel de omgeving, bestuurders als politiek om feedback te geven op de resultaten tot dan toe. Polderaquarel en Open en Natuurlijk werden door de omgeving het vaakst als favoriet genoemd.

Alternatief Polderaquarel

- Natuur**
  - Natuurpolder (natte weide)
  - Natuur moerasland (water, riet en ruigte)
  - Diep recreatief vaarwater boezempeil
  - Bestaand perceel blauwgrasland
- Landbouw**
  - Landbouw natte teelten
  - Landbouw extensief
- Wonen, werken en recreatie**
  - Nieuw (recreatie)dorp
  - Erf Sytebuorren
  - Erven handhaven als landbouw
  - Erven herontwikkeling tot woonef
  - Nieuw woonef
  - Nieuwe woningen op bestaand erf
  - Nieuwe recreatiewoningen
  - Jachthaven
  - Camping

- Inrichtingselementen**
  - Sloot
  - Hoge begroeiing
  - Groen-blauwe ader
- Waterbeheer**
  - Bestaande kade handhaven
  - Nieuwe kade
  - Kade als dam in water
  - Gemaal
- Overige infrastructuur**
  - Auto ontsluiting
  - Fietsroute
  - Fietspond
  - Vaarroute
  - Brug
  - Gasleiding

Alternatief Polderaquarel

- **Grondwaterstanden uiteindelijk 20 tot 40 cm onder maaiveld (eerste periode 50 cm i.v.m. 'uitmijnen')**
- **Huidige polderkade van 12 km blijft in stand**
- **135 ha extensief beheerd nat grasland**
- **110 ha voor extensieve melkveehouderij (1 à 2 bedrijven)**
- **95 ha nieuw moerasland**
- **Ruimte voor extra woningen (Er is nu uitgegaan van 10 extra woningen)**

Verhoging van het waterpeil binnen de gehele polder vormt de basis van dit alternatief. Afhankelijk van de mate van vernatting ontstaan er verschillende gebruiksperspectieven. In Sytebuorren wordt dit, mede vanwege de bijzondere cultuurhistorische betekenis, **natuurlijk en open grasland**, in aansluiting op de Burd. Ook in het oosten van de Hegewarren vinden we een gebied van ruim 100 ha met vergelijkbare invulling. Deze als extensief hooiland beheerde natte graslanden zijn geschikt voor **weidevogels**.

In de laagste delen van de polder vinden we een aaneengesloten gebied met **moerasnatuur**. Door beheer waarbij het **waterpeil de seizoenen volgt** en ophoping van organisch materiaal kan dit gebied geleidelijk op natuurlijke wijze 'omhoog groeien'. Tussen dit 'poldermoeras' en Sytebuorren is er ruimte voor landbouwkundig gebruik, bijvoorbeeld voor **één of twee extensieve melkveehouderijbedrijven**. De **polderkades houden hun huidige ligging** en de polder blijft ook in de toekomst een bemalen gebied.

De Hegewarren blijft toegankelijk via de bestaande centrale ontsluitingsweg die zich ontwikkelt tot open 'veenlint' met **oude en nieuwe erven**. Binnen het ensemble van één – nieuw of bestaand – erf kunnen meerdere woningen tot ontwikkeling komen: een bijzondere woonvorm met gezamenlijke zorg voor de woonomgeving. Eén van de erven in de polder kan verder doorgroeien tot een camping, met aanlegkade aan de Grutte Krite.

De bestaande natuur binnen de polder, het **blauwgrasland** en de natte dijkzone aan de noordrand blijven behouden.

Stapsgewijs naar een hoger waterpeil

Wanneer de huidige boeren een nieuwe plek hebben gevonden en de gronden van de Hegewarren beschikbaar zijn voor een nieuwe inrichting, kan men **direct aan de slag** met de realisatie van het geschetste eindbeeld in dit alternatief. Dit gaat **in verschillende stappen**. Allereerst moet de waterhuishouding binnen de polder aangepast worden op de nieuwe peilscheidingen. Om wateroverlast bij hevige regen te beperken moet extra waterberging worden aangelegd, bijvoorbeeld via verbrede sloten. De stijging van de waterpeilen kan bij de natuurlijke graslanden en het landbouwgebied het beste geleidelijk over een langere periode (we houden rekening met circa 10 tot 20 jaar) plaatsvinden. Dit maakt **'uitmijnen'** (geleidelijke afvoer van voedingsstoffen) mogelijk en overmatige ontwikkeling van pitrus wordt hierdoor voorkomen.

Ter plaatse van het toekomstige moerasland kan het waterpeil sneller worden opgezet. De ontwikkeling van nieuwe woningen op de bestaande erven is ook al voorzien in de periode 2025-2030. De aanwezigheid van de gaswinlocatie heeft voor de ontwikkeling van alternatief Polderaquarel geen beperkingen. Na 2040 kan het perceel van de gaswinlocatie een nieuwe bestemming krijgen, als nat grasland of wellicht ook als nieuw woonef.

Gebruikswaarde

- Extensieve landbouw met ruimte voor 2 melkveehouders
- Natuur
- Nieuwe woonerven, met in totaal 10 nieuwe woningen

Voorbeeldwerking veenweideaanpak

- Transitie naar hogere peilen met vormen van weidevogelbeheer; kans om te leren over vernatting en uitmijnen van bodem

Vermindering bodemdaling

- Beperkte verhoging van waterpeil

Vermindering CO₂-uitstoot

- 58-68% reductie t.o.v. huidige situatie

Polderaquarel & de doelstellingen

Dit alternatief is het meest interessant voor weidevogels. Ten opzichte van de huidige situatie neemt het areaal aan geschikte weidevogelgraslanden echter af; de verbeterde geschiktheid van de bestaande percelen kunnen de afname van areaal niet compenseren. Bovendien is voor de weidevogel van het gruttotype een drooglegging van 40 cm en de aanwezigheid van (nieuwe) moerasnatuur niet ideaal. Wel kan de Hegewarren wat betekenen in de versterking van omliggende weidevogelgebieden.

De **inrichting verandert in dit alternatief relatief weinig**, waardoor de **investeringskosten laag** zijn. Door de nieuwe woonerven met 10 nieuwe woningen zijn er renderende functies aan dit alternatief toegevoegd. De woningen moeten 'klimaatadaptief' gebouwd worden.

De jaarlijkse **kosten voor het waterbeheer gaan echter niet omlaag**. De grondwaterpeilen gaan omhoog, maar niet zo snel en zo hoog als in de andere alternatieven. De bodemdaling wordt dus vertraagd, maar niet gestopt. Ook het verdrogende effect op de Alde Feanen blijft bestaan.

Een aandachtspunt is de verminderde capaciteit om water te bergen in het gebied. Ook de aanleg van bredere sloten kan niet geheel voorkomen dat er af en toe water op het land staat. Dit vergt een aangepaste vorm van agrarisch gebruik. In vergelijking met de andere alternatieven levert dit alternatief op de lange termijn de minst duurzame en robuuste toekomstsituatie op: de **problematiek wordt vertraagd, maar niet geheel opgelost**.

Het co-creatieteam over Polderaquarel

Ondanks dat Polderaquarel het minst gunstig scoort m.b.t. de doelstellingen, vertegenwoordigt dit alternatief een aantal waarden en kwaliteiten die gewaardeerd worden. De beleving van het **boeren cultuurlandschap, weids en open**, wordt bijvoorbeeld zeer gewaardeerd. Vanwege het areaal aan extensief beheerd grasland, dat in deze variant het grootste is, is deze variant favoriet bij de weidevogelliefhebber. **Boeren worden gezien als geschikte beheerders** van dit landschap en dat er 1 à 2 boeren onderdeel blijven van het landschap wordt gezien als een plus. Wel vraagt dit een omslag in het verdienmodel van boeren. De vorm van de polder blijft intact en daarmee ook de **cultuurhistorisch waardevolle plekken** zoals het **blauwgrasland** en de **húskopkes**.

De meeste deelnemers kunnen instemmen met deze kwaliteiten; sommigen zien echter ook gemiste kansen. De Hegewarren kan een nieuwe recreatieve schakel zijn tussen Drachten en Grou; dit alternatief biedt relatief weinig potentie voor de regio als watersportgebied.

Recreatie- en belevingswaarde

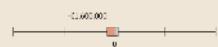
- Groene weidsheid met rondom meanderende waterwegen
- Landschap verandert relatief weinig
- Kansen voor de landrecreant
- Geen toevoeging voor waterrecreant

Economische drager

- Nieuwe woonerven
- Transitie naar extensieve landbouw
- Landgoedmodel zou goed passen als beheermodel

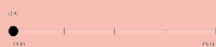
Financiële haalbaarheid

- € -1,6 miljoen
- Enige optimalisatie mogelijk met tijdelijk zonneveld of extra woningen

Reductie kosten waterbeheer

- Geen vermindering van kosten, deze blijven ongeveer € 115.000 per jaar

Toegankelijkheid

- Ongewijzigde situatie
- Mogelijke toevoeging van wandel- en fietsroutes

Veiligheid op het water

- Ongewijzigde situatie

Kansen voor duurzame energie

- Een tijdelijk zonneveld (50 ha) is mogelijk in het toekomstig stuk moeras; niet passend op graslanden

Klimaatadaptatie

- Aandachtspunt: interne bergingscapaciteit en beheerbaarheid op de lange termijn
- Uitgangspunt woningen: klimaatadaptief (hoog of drijvend) bouwen

Natuurwaarde

- Behoud blauwgrasland
- Meeste kansen voor algemene weidevogels; suboptimaal voor soorten als de Grutto vanwege peil van -40 cm
- Toevoeging stukje moerasnatuur, ecologische verbinding naar Alde Feanen

Cultuurhistorie en landschap

- Ruimte voor herstel historische biotoop hooilanden
- Behoud verkaveling
- Behoud Sytebuorren
- Behoud blauwgrasland

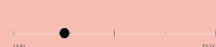
Vermindering depositie stikstof

- 83% vermindering van depositie t.o.v. huidige situatie

Effect verdroging Alde Feanen

- Beperkte vermindering van verdroging

Alternatief Open en Natuurlijk

-
Natuur	Inrichtingselementen
Natuurpolder (natte weide)	Sloot
Natuur moerasland (water, riet en ruigte)	Hoge begroeiing
Diep recreatief vaarwater boezempeil	Groen-blauwe ader
Bestaand perceel blauwgrasland	
Landbouw	Waterbeheer
Landbouw natte teelten	Bestaande kade handhaven
Landbouw extensief	Nieuwe kade
	Kade als dam in water
Wonen, werken en recreatie	Gemaal
Nieuw (recreatie)dorp	
Erf Sytebuorren	Overige infrastructuur
Erven handhaven als landbouw	Auto ontsluiting
Erven herontwikkeling tot woonef	Fietsroute
Nieuw woonef	Fietspond
Nieuwe woningen op bestaand erf	Vaarroute
Nieuwe recreatiewoningen	Brug
Jachthaven	Gasleiding
Camping	

0 200m 500m 1km

Alternatief Open en Natuurlijk

- **Grotendeels boezemland, met nog 3 km kade**
- **220 ha moerasland en 80 ha open vaarwater**
- **35 ha extensief beheerd nat (bloemrijk) grasland bij Sytebuorren**
- **50 recreatiewoningen en 60 recreatiearken**
- **Er is een variant die uitgaat van lokaal grondverzet en een variant waar meer gegraven wordt, om meer vaarwater te realiseren**

Het verleggen, openen en het **grotendeels verwijderen van de polderkades** vormt de basis van dit alternatief. De Hegewarren zal er in de toekomst heel anders uit zien: geen agrarische bestemming, maar een **water- en moerasrijk gebied** in naadloze aansluiting op De Alde Feanen.

Het recreatieve vaarrouthenetwerk wordt uitgebreid met **nieuwe verbindingen vanuit de Kromme Ee**, waarvoor beweegbare bruggen in het fietspad zijn voorzien. Vanuit de Veenhoop ontstaan er alternatieve recreatieve vaarroutes naar De Alde Feanen. Deze routes bieden de mogelijkheid voor (gedeeltelijke) ontvlechting van beroeps- en recreatievaart door De Alde Feanen. Versterking van de vaarmogelijkheden in en door de Hegewarren heeft uitstraling en **effect op regionale schaal**, voor het hele gebied tussen tussen Grou en Drachten. Ook is er in dit alternatief ruimte voor een **netwerk van compacte stroompjes in het moeras**, bereikbaar voor sloepen en kano's. het alternatief biedt de mogelijkheid om aanlegplaatsen te realiseren om te vertoeven en te overnachten. Verscholen in het natuurlijke moerasland liggen **woon- en recreatiearken**, exclusief bereikbaar via het water.

Vaarwater ontstaat niet vanzelf na verwijdering van de boezemkades; er is ontgraving nodig. Er wordt gestreefd naar een gesloten grondbalans. In andere delen kan spontane **laagveengroei** gestimuleerd worden, daarmee wordt CO₂ vastgelegd. Door ophoping van organisch materiaal kan dit gebied geleidelijk op natuurlijke wijze 'omhoog groeien'. Er ontstaat een qua natuurwaarden een waardevolle overgang van land naar water.

In het oosten van het gebied wordt een **compact eiland** gerealiseerd. Via de bestaande brug over de Hooidamsloot blijft dit stukje Hegewarren over land toegankelijk. Dit is van belang voor de bestaande recreatiewoningen en -arken aan het Grietmansrak, maar het is ook wenselijk dat de gasleidingen die hier liggen niet onder water komen te staan.

Met de vrijkomende grond elders uit het gebied kan het bestaande maaiveld worden opgehoogd, zodanig het eiland net boven het boezempeil uit komt. Bemaling en kades zijn dan in de toekomst niet meer nodig. Dit eiland tegenover de Veenhoop biedt een **bijzonder recreatieperspectief**. Er wordt bijvoorbeeld gedacht aan gedeeltelijke inrichting met verblijfsrecreatie (camping en woningen) in een bijzondere natuurlijke omgeving aan het water.

In het westen van de Hegewarren, rond Sytebuorren, blijft een klein poldergebied bestaan. Vanwege de cultuurhistorische kwaliteit en landschappelijke aansluiting op de Burd aan de overzijde van de Gref, krijgt dit gebied een vergelijkbaar perspectief als dat gebied: natuurlijk, open en nat grasland.

De zuidelijke polderkade blijft gehandhaafd als dam. **Tussen het eiland bij de Veenhoop en Sytebuorren loopt een fietspad over de dam** (met medegebruik voor lokaal verkeer). De gewaardeerde pontjesroute wordt hiermee verrijkt.

Transitie naar een nieuw landschap

Als de **gaswinlocatie tot 2040 gehandhaafd** blijft, kan de ontwikkeling van dit alternatief vooralsnog **slechts beperkt op gang komen**. In de basisvariant blijven tot dat moment alle polderkades gehandhaafd. Rond Sytebuorren kan natuurlijk wel de stapsgewijze stijging van het waterpeil worden ingezet, op weg naar het eindbeeld met natuurlijke natte graslanden. In een klein deel (50 ha) van het toekomstige buitendijkse gebied kan vanaf 2025 binnen de poldersituatie natuurlijke laagveenmoerasontwikkeling starten. Door beheer waarbij het waterpeil de seizoenen volgt om groei en ophoping van organisch materiaal te stimuleren, kan dit gebied geleidelijk op natuurlijke wijze 'omhoog groeien'. Als op termijn de kades worden geopend, en het nog hogere boezempeil geldt, is hier al een veenmoeras aanwezig. De andere gronden krijgen een tijdelijk gebruik, bij voorkeur passend extensivering en waterpeilverhoging. Een deel van de (recreatie) woningen, op het toekomstige eiland tegenover de Veenhoop, kunnen op korte termijn ontwikkeld worden. Ontwikkeling van de andere recreatiewoningen en arken wacht op het uitgestrekte water- en moeraslandschap dat vanaf 2040 aangelegd kan worden. Na ontmanteling van de gaswinning kunnen de polderkades verlegd worden en zal grootschalige herinrichting van het gebied starten.

Als zogenaamde 'natuurpactgelden' worden benut voor de aanleg van het nieuwe natuurgebied (in aansluiting op Natura 2000 gebied de Alde Faenen), dan is **versnelling** van de realisatie en exploitatie mogelijk. In dat geval is het aannemelijk dat de gaswinlocatie vóór 2040 opgeheven wordt en dat in één keer de inrichting van het gebied wordt opgestart.

Gebruikswaarde

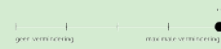
- Waterlandschap
- Recreatiegebied met 50 recreatiewoningen en 60 arken in moerasgebied
- Let op: rekening te houden met Vermilion in ontwikkeling van dit eindbeeld

Voorbeeldwerking veenweideaanpak

- Royale kansen voor laagveenontwikkeling en daarmee voor CO₂-vastlegging
- Voorbeeld van totale transitie; ontwikkeling moerasnatuur kan vrijwel direct starten

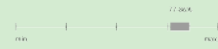
Vermindering bodemdaling

- Boezempeil
- Daling wordt vrijwel stopgezet

Vermindering CO₂-uitstoot

- 77-86% reductie t.o.v. huidige situatie

Recreatie- en belevingswaarde

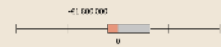
- Vooral kansen voor waterrecreatie, minder voor landrecreant
- Nieuwe vaarroutes, aansluiting bij omgeving
- Kansen voor versterken recreatieve kern bij de Veenhoop

Economische drager

- Recreatieve functies; door nieuw vaarwater en waterverbindingen ook versterking van regionale recreatieve netwerk

Financiële haalbaarheid

- € -1,8 miljoen
- Optimalisatie mogelijk met tijdelijk zonneveld of natuurpactgeld

Reductie kosten waterbeheer

- Behoorlijke vermindering van kosten; beheer wordt ongeveer € 30.000 per jaar

Toegankelijkheid

- Fietspad via zuidelijke polderkade; aangepaste pontjesroute (met twee beweegbare bruggen)
- Sytebuorren alleen bereikbaar voor bestemmingsverkeer
- Nieuwe vaarverbinding Kromme Ee en Alde Feanen

Veiligheid op het water

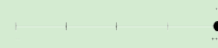
- Nieuwe route naar Alde Feanen biedt kans voor stukje ontvlechting van beroeps- en recreatievaart in Hooidamsloot

Kansen voor duurzame energie

- Tijdelijk zonneveld (50 ha) is mogelijk, toekomstig vaarwater lijkt meest logische plek hiervoor

Klimaatadaptatie

- Veel boezem
- Eiland bij Ie-Sicht is opgehoogd; heeft geen bemaling meer nodig

Natuurwaarde

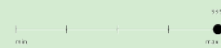
- Royale kansen voor laagveenontwikkeling
- Uitbreiding moerasnatuur, met kansen voor moerasvogels
- Ecologische verbinding naar Alde Feanen
- Zeer beperkte kansen voor weidevogels
- Blauwgrasland verloren

Cultuurhistorie en landschap

- Verdwijnen van polderkades past bij situatie 1930
- Verder gaan veel cultuurhistorische elementen verloren (huskopkes, verkaveling, hooiweg)

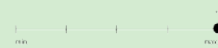
Vermindering depositie stikstof

- 99% vermindering van depositie t.o.v. huidige situatie

Effect verdroging Alde Feanen

- Maximale vermindering van verdroging

Open en Natuurlijk & de doelstellingen

Dit alternatief levert het **meest robuuste watersysteem** op en de kosten voor het waterbeheer kunnen flink verminderd worden. Er is ruyaal ruimte voor laagveenontwikkeling en het op die manier **vastleggen van CO₂**. Ook op recreatief vlak springt dit alternatief eruit. De **nieuwe verbindingen over water** zijn zowel op lokale als regionale schaal aantrekkelijk. Het landschap sluit aan op het waterlandschap dat ook in de omgeving te vinden is, al vraagt dit om een behoorlijk ingrijpende verandering. Deze verandering kan **niet op korte termijn** gerealiseerd worden zolang de gaswinlocatie van Vermilion nog actief is.

Nadeel van dit alternatief is dat de **cultuurhistorie** van het gebied **grotendeels verloren** gaat. De financiële haalbaarheid kan worden vergroot door de grondbalans verder te optimaliseren en aanvullende fondsen of het realiseren van meer renderende functies. Er zijn in dit alternatief relatief veel mogelijkheden voor het optimaliseren van de financiële haalbaarheid.

Indien er voor de variant met **meer vaarwater** gekozen wordt, zijn de mogelijkheden voor de watersport (nog) groter. Er zijn echter ook **meer graafwerkzaamheden nodig**, dit heeft impact op de financiële haalbaarheid.

Het co-creatieteam over Open en Natuurlijk

Watersporters zien in Open en Natuurlijk de meeste kansen. Vanuit het perspectief van de omliggende kernen worden de **nieuwe routes** vanuit de kromme Ee naar de Alde Feanen gewaardeerd; dit alternatief biedt hiermee ook **regionaal meerwaarde**. Ook voor andere recreatieve doelgroepen wordt de potentie gezien. Het verloop van een gebied met het accent op recreatie tegenover de Veenhoop naar een gebied met accent op natuur richting De Alde Feanen en de Burd voelt logisch aan. De **ruime overgang van land naar water**, met moerasnatuur, wordt gewaardeerd door natuurliefhebbers. Dat het huidige **blauwgrasland verdwijnt** is echter een zorg.

Ook zijn er zorgen onder eigenaren van recreatiewoningen over de ophoging van het eiland aan het Grietmansrak. Ook de manier waarop nieuwe recreatieve woningen en arken in het gebied geplaatst worden, wordt aangegeven als aandachtspunt.

Kleinschaligheid is hierbij het sleutelbegrip. De beleving van **rust en ruimte moet gewaarborgd blijven**.

Conclusies m.b.t. de doelstellingen

Kijkend naar de afweegkaders, zien we dat Open en Natuurlijk (met lokaal grondverzet) de meeste doelstellingen weet te verenigen. Het sterk verhoogde waterpeil en het grotendeels verdwijnen van de polderkades dragen bij aan het verminderen van bodemdaling en CO₂-uitstoot; belangrijk in de veenweideopgave die de basis van de gebiedsontwikkeling vormt. Ook wordt met Open en Natuurlijk het meest bijgedragen aan vermindering van stikstofuitstoot en verdroging van De Alde Feanen. Daarnaast worden de kosten van de waterbeheerder sterk verminderd. Het uitbreiden van de boezem is bovendien gunstig voor klimaatadaptatie in het gebied.

Het landschap transformeert ingrijpend in dit alternatief; de realisatie van Open en Natuurlijk vraagt een grotere investering dan Polderaquarel. Voor de variant van Open en Natuurlijk met meer vaarwater moet meer gegraven worden. Dit heeft (flink) hogere kosten tot gevolg. Wel zijn er relatief veel mogelijkheden om de financiële haalbaarheid nog wat te verbeteren in dit alternatief.

“Open en Natuurlijk weet de meeste doelstellingen te verenigen. Polderaquarel scoort minder gunstig op de doelstellingen, maar vertegenwoordigt waarden en kwaliteiten die niet in Open en Natuurlijk terug te vinden zijn.”

Polderaquarel scoort minder gunstig op de doelstellingen. Het alternatief voldoet aan de randvoorwaarden van een gemiddeld grondwaterpeil van 40 cm onder maaiveld en daarmee aan de minimale eisen die het Rijk aan de beschikbaar gestelde gelden stelt. Om dit te behalen zijn naast het verhogen van het waterpeil aanvullende maatregelen nodig, zoals bijvoorbeeld greppelinfiltratie. Bodemdaling en CO₂-uitstoot worden hiermee echter vertraagd, niet gestopt. De benodigde financiële investering is lager dan voor Open en Natuurlijk; maar de beheerkosten van het watersysteem nemen niet af, want de polder blijft in stand.

Desalniettemin vindt het co-creatieteam dit alternatief het overwegen waard, omdat dit alternatief waarden en kwaliteiten verenigt die niet in Open en natuurlijk terug te vinden zijn, waaronder het behoud van het open polderlandschap, het blauwgrasland en cultuurhistorische elementen.

Recreatieve potentie

Voor beide alternatieven geldt dat de gebiedsontwikkeling benut kan worden om het recreatieve netwerk van de regio te versterken; de Hegewarren ligt op een cruciale plek in dit netwerk. De 'kwaliteitstoerist' is de meest passende doelgroep; deze past het beste bij het karakter van het gebied. Bij Polderaquarel liggen veel kansen voor de landrecreant; bij Open en natuurlijk kan vol ingezet worden op de oever- en waterrecreant. Het zoeken van de juiste balans tussen recreatie en kwaliteiten als rust, leegte en stilte is daarbij een belangrijk aandachtspunt.

Tijdspad van ontwikkeling

Voor beide alternatieven geldt ook dat er tijd nodig is voordat het geschetste eindbeeld gerealiseerd kan worden. Voor Open en natuurlijk speelt de aanwezigheid van de gasboorlocatie van Vermilion (tot 2040) daarbij een rol. In Polderaquarel is tijd nodig om de huidige landbouwgronden stapsgewijs 'uit te mijnen' en te ontwikkelen tot bloem- en kruidenrijke graslanden. De tijd die hiervoor nodig is, is sterk afhankelijk van het beheer. Experts verwachten dat een periode van 20 jaar nodig is, maar geven daarbij aan dat deze termijn van uitmijnen met het juiste beheer met een derde tot de helft verkort kan worden.

(Lessen uit) de andere alternatieven

Naast Polderaquarel en Open en Natuurlijk zijn er twee andere alternatieven ontwikkeld en verkend: 'Hoogwaterpolder 2.0' en 'Zicht op twee landschappen'. Beide vertegenwoordigen kwaliteiten die niet of in mindere mate in de andere alternatieven te vinden zijn. Voortschrijdende inzichten uit het co-creatieproces hebben geleid tot een minder positieve beoordeling van deze alternatieven.

Alternatief Zicht op Twee Landschappen

Zicht op twee landschappen combineert elementen uit Open en Natuurlijk en Polderaquarel; er is ruimte voor zowel extensieve landbouw als nieuw open water met moerasnatuur. Dit creëert een fraai woonlandschap (aan het water) en levert landschappelijk een afwisselend en aantrekkelijk gebied op.

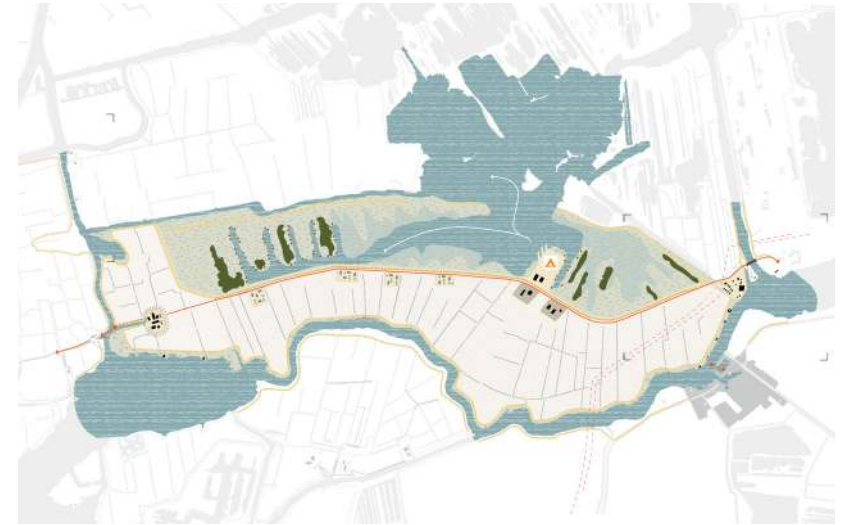
Dit alternatief wordt wisselend beoordeeld door het co-creatieteam. Niemand is nadrukkelijk tegen; dit alternatief levert immers een bijzonder gevarieerd landschap met kansen voor zowel water- als landrecreatie op. Sommige deelnemers van het co-creatieteam noemen dit alternatief echter 'vlees noch vis'. Bovendien is er oog voor de hoge kosten van dit alternatief en sterke twijfel of die wel opwegen tegen de baten.

“Een polder vol natte teelten is vooralsnog niet haalbaar.
Het co-creatieteam ziet het wél zitten om 50 ha natte
teelt (tijdelijk) in te bedden in de andere alternatieven.”

Alternatief Hoogwaterpolder 2.0

In het alternatief Hoogwaterpolder 2.0 wordt de Hegewarren dé koploper op het gebied van natte teelten. Het waterpeil wordt daarvoor naar 10 tot 20 cm boven maaiveld gebracht. Dit geschetste eindbeeld lijkt vooralsnog echter niet realistisch gezien de markt voor natte teelten en het gebrek aan ervaring hiermee. Het co-creatieteam ziet het echter wel zitten om 50-60 ha experimentele natte teelt (tijdelijk) in te bedden in de andere alternatieven en zo bij te dragen aan de kennis van boeren bij een hoog waterpeil. Dit is zowel mogelijk in Polderaquarel als in Open en Natuurlijk.

Alternatief Zicht op Twee Landschappen

Alternatief Hoogwaterpolder 2.0

Perspectief op de inpassing van een eventuele vaarweg

De inpassing van een eventuele vaarweg tussen Drachten en het Prinses Margriet-kanaal is meegegeven als randvoorwaarde bij de opdracht aan het co-creatieteam. Nadat we kansrijke richtingen voor de Hegewarren hebben ontwikkeld, hebben we onderzocht in welke alternatieven een vaarweg in te passen zou zijn. Wezenlijk is dat een vaarweg altijd consequenties voor het gebied zal hebben. De vraag, die buiten de opdracht van het co-creatieteam valt, is of deze nadelen opwegen tegen de voordelen elders. Binnen het co-creatieproces hebben we met elkaar gezocht naar opties met zo min mogelijk consequenties.

Inpassing in Open en Natuurlijk en Zicht op Twee Landschappen

In twee alternatieven (Open en Natuurlijk en Zicht op Twee Landschappen) is een vaarweg ruimtelijk in te passen. Een vaarweg kan in deze alternatieven gecombineerd worden met de beoogde nattere delen in het gebied. De alternatieven zonder open water (Polderaquarel en Hoogwaterpolder 2.0) zijn niet goed te combineren met een eventuele vaarweg omdat deze de kernwaarden van deze alternatieven te veel aantasten en de kosten veel hoger zijn.

Indien een vaarweg zal worden aangelegd, heeft dit impact op de Hegewarren. Het grotere open water van Open en Natuurlijk geeft iets meer ruimte voor een goede inpassing dan Zicht op Twee Landschappen; maar een vaarweg aanleggen zonder consequenties is niet mogelijk. Hoe zwaar deze consequenties wegen, daar verschillen de meningen over in het co-creatieteam.

Belangrijk om te benoemen is dat de populariteit van Open en Natuurlijk niet betekent dat dit samengaat met een voorkeur voor een vaarweg. Een deel van de deelnemers benoemt dat een vaarweg, ook in Open en Natuurlijk, ten koste gaat van de kwaliteiten die je met de gebiedsontwikkeling beoogt. Consequenties die genoemd worden zijn de beperking van

Open en Natuurlijk met inpassing van een eventuele vaarweg

potentie voor water- en oeverrecreatie in de Hegewarren, de mogelijke negatieve invloed op De Alde Feanen en het doorsnijden van het Hokkes âldfean. Ook de consequentie voor de bestaande (recreatie)woningen en arken en zorgen over de veiligheid op het water worden genoemd.

Over de inpassing van een eventuele inpassing kan gezegd worden:

- Een vaarweg door de Hegewarren heeft in en aan de randen van het gebied nadelige consequenties voor de bestaande recreatie en voor de recreatieve potentie van de Hegewarren. Consequenties betreffen o.a. de lokale veiligheid op het water.
- Specialisten geven aan dat een nieuwe vaarweg de mogelijkheid biedt deze (relatief gezien) met minder risicovolle situaties op het water aan te leggen dan de huidige vaarweg door De Alde Feanen. Lokaal ontstaan echter wel nieuwe kruisingen van beroeps- en recreatievaart (Gref, Tryehûstersleat). Verder is de inpassing bij Ie-Sicht complex. Er zijn verschillende routes op dit knooppunt verkend; in alle opties zijn er consequenties voor huidige bewoners, de recreatieve mogelijkheden bij De Veenhoop dan wel voor Natura 2000-gebied.
- De aanleg van een vaarweg, geschikt voor grotere schepen, vraagt zowel in als buiten de Hegewarren investeringen. Deze investeringen worden ingeschat op circa € 45 miljoen. (De gemeente Smalingerland heeft samen met de havenbedrijven een bijdrage van € 15 miljoen toegezegd als de vaarweg gerealiseerd wordt.)
- De aanleg van een vaarweg heeft invloed op het financiële plaatje van de gebiedsontwikkeling. Omdat gelden doelmatig ingezet moeten worden, kunnen de hectares die nodig zijn voor een vaarweg niet vanuit het veenweidegeld aangekocht worden. Dit betekent dat de kosten voor de aankoop van gronden voor de vaarweg doorberekend worden aan de vaarweg. Dit bedrag wordt ingeschat op € 8 miljoen (dit is onderdeel van de genoemde € 45 miljoen). Een tweede invloed op het financiële plaatje is dat graaf- en kadewerk gecombineerd kunnen worden ('werk-met-werk maken'). De kosten voor dit werk worden dan voor 50% toebedeeld aan de vaarweg en voor 50% aan de gebiedsontwikkeling. Dit betekent een kleine vermindering van kosten voor de realisatie van de alternatieven. Hoewel er een financieel voordeel is voor de gebiedsontwikkeling, vraagt de vaarweg om een aanzienlijke aanvullende maatschappelijke investering.
- De eventuele aanleg kan niet direct plaatsvinden, maar over circa 20-25 jaar. Dit hangt samen met de aanwezigheid van Vermilion.
- Procedureel is de eventuele aanleg van de vaarweg risicovol in verband met de mogelijke effecten op Natura 2000-gebied De Alde Feanen (afhankelijk van het ontwerp zijn dit directe of indirecte effecten). Uitsluitel of het mogelijk zou kunnen zijn, kan alleen via een nader onderzoek in de vorm van een zogenaamde Passende Beoordeling plaatsvinden.

Of de voor- en nadelen een nieuwe vaarweg al dan niet rechtvaardigen, hebben we als co-creatieteam niet beoordeeld. Dit is een afweging die een meer uitgezond perspectief vraagt en een vergelijking met de voordelen in De Alde Feanen, waar de beroepsvaart zal verdwijnen. Het is een afweging voor de politiek. Ook nut en noodzaak van een eventuele nieuwe vaarweg hebben we niet beoordeeld; deze afwegingen worden parallel onderzocht en dienen - naast de bevindingen van het co-creatieteam - meegenomen te worden in de besluitvorming.

Perspectief op de (optimalisatie van de) financiële haalbaarheid

Bestuurders hebben het co-creatieteam gevraagd ook de financiële haalbaarheid van de alternatieven te onderzoeken. Er wordt vanuit de Veenweideaanpak € 15 miljoen in de Hegewarren geïnvesteerd. Er zijn in Friesland meer veenweidegebieden die om een oplossing vragen. Bestuurders hebben de wens voor een financieel 'vliegwiel' geuit. Is het mogelijk een deel van deze investering in de Hegewarren terug te laten vloeien naar de veenweideaanpak, om daarmee ook in andere gebieden te kunnen investeren? De verkenning van het co-creatieteam laat zien dat dit niet (in significante mate) mogelijk is omdat daarmee de kernkwaliteiten van het gebied aangetast worden.

Geen vliegwiel zoals door opdrachtgevers gehoopt

Op verzoek van de bestuurders is met het co-creatieteam verkend welke ruimte de deelnemers zien om de financiële haalbaarheid van de alternatieven te verbeteren. Deze studie heeft uitgewezen dat dit via het toevoegen van renderend gebruik veelal niet bij de schaal en de kwaliteiten van het gebied past. Omdat de gebiedsontwikkeling bijdraagt aan diverse maatschappelijk doelen, dringt het co-creatieteam er op aan om de ontwikkeling eerst en vooral als een waardevolle maatschappelijke investering te zien.

“Het terugverdienen van de financiële investering in de Hegewarren blijkt niet haalbaar omdat daarmee de kernkwaliteiten van het gebied aangetast worden. Maar er is veel maatschappelijk rendement te behalen. Kies voor dit rendement en investeer in kwaliteit”

Perspectief op verbeteren van financiële haalbaarheid

Er is voor het verkennen van de mogelijkheden gekeken naar het toevoegen van tijdelijke zonnevelden en (recreatie)woningen. Daarnaast is gekeken wat het zou opleveren als aanvullende (natuur)geldten ingezet zouden worden. De verkenning leert dat deze opties beperkte financiële optimalisaties opleveren. We hebben bovendien geconstateerd dat het toevoegen van zonnevelden en (recreatie)woningen staat op gespannen voet met de kwaliteiten die met de voorkeursalternatieven beoogd worden.

Optimalisatie met (recreatie)woningen

Zowel in Polderaquarel als in Open en Natuurlijk zijn rust, duisternis en stilte belangrijke waarden; het co-creatieteam ziet met name (veel) permanente bewoning en verhuurbare recreatiewoningen (in de vorm van een vakantiepark) als bedreiging hiervoor.

- Het benutten van de recreatieve potentie dient gepaard te gaan met een recreatief gebruik dat de rust en stilte niet verstoort. Recreatiewoningen met vaste, particuliere eigenaren worden als het meest geschikt gezien; de ervaring in De Alde Feanen leert dat deze doelgroep de minst verstorende impact op natuur en landschap heeft. Voor het bewaren van rust en stilte is het daarnaast van belang niet te grote aantallen recreatiewoningen toe te voegen.
- Een passende zonering van recreatief gebruik is ook een belangrijk aandachtspunt. Het co-creatieteam geeft aan dat het belangrijk is dat recreatieve functies enigszins geclusterd blijven/worden in het zuiden van de Hegewarren, om richting De Alde Feanen gebieden te behouden waar de planten en dieren ongestoord kunnen leven.
- Toevoeging van (veel) permanente bewoning wordt als niet passend gezien, mede gezien de beperkte toegankelijkheid van het gebied voor bijvoorbeeld hulpdiensten. Extra permanente bewoning verspreid over de polder, zoals bij Polderaquarel, gaat bovendien ten koste van de stilte en nachtelijke duisternis.

Optimalisatie met tijdelijke zonnevelden

- Inzet van zonne-energie is ongewenst. Dit wordt gezien als afbreuk van de ontwerpen die gemaakt zijn. Indien dit toch noodzakelijk gezien wordt, omdat er geen aanvullende maatschappelijk middelen beschikbaar zijn, doe het dan tijdelijk, op een plek die later vernat moet worden en op zo'n manier in het landschap ingepast dat de landschappelijke kwaliteiten zo min mogelijk verstoord worden.

Optimalisatie met natuurpactgeldten

- Optimalisatie met natuurpactgeldten heeft de voorkeur voor veel deelnemers van het co-creatieteam. Natuurpactgeldten zijn bovendien een manier om de gebiedsontwikkeling te versnellen. Deze geldten, indien deze beschikbaar gesteld zouden worden, zijn niet voldoende om een vliegwiel te realiseren. Een keuze hiervoor betekent bovendien dat andere natuur binnen de provincie mogelijk niet gerealiseerd zal kunnen worden (het betreft een verschuiving van middelen). Naast natuurpactgeldten is het de moeite waard te onderzoeken welke aanvullende fondsen of bijdragen nog meer mogelijk zijn.

Aanbevelingen voor bestuurders en politiek

We hebben ons afgelopen jaar met veel toewijding en energie ingespannen om de beste alternatieven voor de toekomst van de Hegewarren te ontwikkelen. Het is belangrijk voor ons dat deze inspanning serieus genomen wordt, ook in het proces dat volgt. We geven daarom deze aanbevelingen mee:

Leg elk voorkeursalternatief als samenhangend ontwerp voor

De alternatieven zijn integraal ontwikkeld en afgewogen, ze vormen elk een samenhangend geheel. We vragen de voorkeursalternatieven en de boodschap van het co-creatieteam dan ook integraal voor te leggen aan de politiek en de kernkwaliteiten van het ontwerp in hun samenhang te waarborgen, ook bij doorontwikkeling.

Kom tot een navolgbaar besluit

Maak afwegingen en keuzes expliciet, zodat wij als co-creatieteam deze afwegingen en keuzes kunnen volgen en begrijpen.

Leg bij besluitvorming over de Hegewarren prioriteit bij de gebiedsontwikkeling

De primaire opdracht van het co-creatieteam was het ontwikkelen van een nieuw perspectief voor de Hegewarren. Een eventuele vaarweg heeft consequenties voor dit perspectief; besluitvorming over een vaarweg vraagt echter om een bredere afweging en volgt op een ander moment. Leg in de besluitvorming over de toekomst van de Hegewarren prioriteit bij de gebiedsontwikkeling.

Kies voor kwaliteit en maatschappelijk rendement

Het co-creatieproces heeft uitgewezen dat het toevoegen van (veel) renderend gebruik niet bij de schaal en de kwaliteiten van de Hegewarren past. Beide voorkeursalternatieven vragen om financiële middelen. Omdat de gebiedsontwikkeling bijdraagt aan diverse maatschappelijk doelen, dringen we er op aan om de ontwikkeling eerst en vooral als een waardevolle maatschappelijke investering te zien. Kies voor een investering in kwaliteit en voor maatschappelijk rendement. Weeg de bredere doelen die gediend worden. Wees bereid hierin te investeren en kijk ook naar andere budgetten die voor deze bredere doelen eventueel beschikbaar zijn.

Blijf in gesprek met co-creatieteam en andere belanghebbenden bij besluitvorming

Blijf in gesprek met het co-creatieteam tijdens de besluitvorming, om ook bij nieuwe vragen de resultaten van het team correct te interpreteren en toe te passen. Betrek daarnaast ook andere belanghebbenden. Het co-creatieteam heeft 17 deelnemers, gedurende het proces zijn echter nieuwe belanghebbenden in beeld gekomen en aangehaakt. Geef iedere belanghebbende de kans zijn/haar perspectief in te brengen.

Betrek de omgeving ook bij verdere uitwerking van de plannen

Het co-creatieteam heeft de alternatieven op hoofdlijnen uitgewerkt. In het vervolg zal het gekozen alternatief verder ontwikkeld en uitgewerkt moeten worden. Betrek belanghebbenden uit de omgeving bij deze uitwerking. Zo wordt geborgd dat de boodschap van het co-creatieteam gehoord blijft en wordt gebiedskennis ook ingezet in de planfase.

Maak de Hegewarren ook tijdens de transformatie een prettige plek

Denk daarbij ook goed na over de tijdelijke invulling van het gebied, onderweg naar het eindbeeld. Het realiseren van het eindbeeld duurt even; het is belangrijk dat de Hegewarren in de tussentijd óók een prettige plek is.

Tot slot

We hebben ons als co-creatieteam het afgelopen jaar met veel energie ingezet voor de toekomst van de Hegewarren. We waarden het vertrouwen dat we met het co-creatieproces van de opdrachtgevers hebben gekregen en zijn trots op de manier waarop deze eindresultaten als gezamenlijke inspanning tot stand zijn gekomen. Het was een leerzaam, mooi en soms ook moeilijk proces. We hebben ons ingespannen om elkaars (uiteenlopende) belangen te begrijpen en vanuit verschillende perspectieven tot samenhangende, aantrekkelijke alternatieven te komen. De alternatieven representeren dat wat we belangrijk vinden voor de toekomst van de Hegewarren. Wat ons betreft is hiermee de juiste toon gezet. De mate waarin die trots en waardering blijft is echter afhankelijk van de wijze waarop in het vervolgtraject met ons advies omgegaan wordt. We wensen een zorgvuldige besluitvorming en een goede vervolgsamenwerking waarin de stemmen van betrokkenen uit (de omgeving van) de Hegewarren wederom vertegenwoordigd zijn.

Het co-creatieteam
Oktober 2021

www.toekomsthegewarren.frl